

8. PIERWSI WŁADCY ELEKCYJNI – NOTATKA

Bezkrólewie – okres między śmiercią jednego monarchy, a koronacją następnego.

Wolna elekcja (elekcja viritim) – wybór króla przez szlachtę, w którym każdy szlachcic mógł wziąć udział osobiście. Szlachta głosowała na zjeździe województwami w obecności posłów, którzy odnosili jej głosy do senatu; wybór króla ogłaszał marszałek, mianował natomiast prymas.

Interrex – osoba zastępująca króla podczas bezkrólewia; zwoływał sejm, sejmiki, reprezentował państwo na zewnątrz i kierował administracją do czasu objęcia władzy przez nowego króla.

Konfederacja – związek szlachty, który powstał dla osiągnięcia określonego celu. Decyzje zapadały większością głosów).

Rokosz – zbrojne wystąpienie szlachty przeciw królowi pod hasłem obrony zagrożonych swobód i wolności. Inaczej – zbrojna konfederacja szlachty zawiązana przeciw królowi.

1. Pierwsze bezkrólewie po śmierci Zygmunta II Augusta 1572 – 1573

a) Po śmierci Zygmunta II Augusta (1572), ostatniego władcy z dynastii jagiellońskiej, trzeba było określić sposób obioru nowego władcy. W okresie I wielkiego bezkrólewia rywalizowali między sobą katolicy skupieni wokół prymasa Jakuba Uchańskiego; protestanci byli skupieni wokół marszałka wielkiego koronnego Jana Firleja. Spór dotyczył organizacji bezkrólewia, zasad powołania nowego króla.

b) O zasadach wyboru nowego króla miał zdecydować sejm **konwokacyjny zwołany w styczniu 1573** r. do Warszawy. Postanowiono, że

- **nowy monarcha zostanie wybrany** na drodze wolnej elekcji (**elekcji viritim**). W wolnej elekcji mógł wziąć udział każdy szlachcic. Musiał jednak stawić się osobiście na polu elekcyjnym. Do dyspozycji miał 1 głos. **Sejm konwokacyjny został zawiązany pod laską konfederacji** by nikt nie mógł go zerwać;
- na sejmie **ustalono czas i miejsce wolnej elekcji** - nowy monarcha miał zostać wybrany we wsi Kamień pod Warszawą w kwietniu 1573 r. (Ostatecznie utrwaliło się, że elekcje odbywały się na Woli pod Warszawą);
- najwyższą władzę w państwie będzie sprawował **interrex**, którym został **prymas Jakub Uchański** (od tej pory interrexem zawsze zostawał prymas). **Marszałek wielki koronny Jan Firlej** miał strzec porządku publicznego podczas bezkrólewia, a w szczególności w czasie samej elekcji Władzę w poszczególnych ziemiach i województwach miały sprawować **sejmiki kapturowe**. Tych, którzy łamali prawo miały sędzić sądy kapturowe;
- obawiano się, że przyszły król może zachwiać równowagę religijną. Dlatego na sejmie **uchwalono konfederację warszawską – 28./29.01.1573** r. Wprowadzała ona równouprawnienie różnowierców = innowierców i katolików, gwarantowała wieczny pokój religijny i tolerancję religijną w Polsce.

c) **Kandydaci do tronu polskiego:**

- arcyksiążę Ernest Habsburg – syn cesarza Maksymiliana II; miał poparcie części magnaterii,
- Henryk Walezy – brat króla Francji Karola IX Walezjusza, brał udział w rzezi hugenotów podczas *Nocy św. Bartłomieja* ; popierała go część hierarchii kościelnej,
- car Iwan IV Groźny – popierała go część szlachty litewskiej i ruskiej,
- Jan III Waza – król Szwecji, mąż Katarzyny Jagiellonki,
- Stefan Batory, hospodar Siedmiogrodu,

d) Obawiano się, że nowy monarcha może naruszyć porządek prawny Rzeczypospolitej. Dlatego spisano artykuły, które zawierały najważniejsze zasady ustrojowe Rzeczypospolitej.

Artykuły henrykowskie noszą nazwę od imienia pierwszego władcy elekcyjnego. Zawierały najważniejsze prawa, które gwarantowały niezmiennosc ustroju. Określały prawa i obowiązki króla. Oto najważniejsze artykuły:

- Król podlega prawom Rzeczypospolitej
- Król może zasiąść na tronie tylko za sprawą wolnej elekcji
- Król ma obowiązek co dwa lata zwoływać sejm na okres 6 tygodni
- Król nie może wypowiedzieć wojny i zawierać pokoju bez opinii senatu
- Król nie może zwoływać pospolitego ruszenia i nakładać nowych podatków bez zgody sejm
- Szlachta może wypowiedzieć posłuszeństwo królowi jeżeli łamie prawa Rzeczypospolitej.

Po raz pierwszy w historii szlachta zagwarantowała sobie prawo buntu jeżeli naruszone zostaną jej podstawowe wolności – prawa i przywileje polityczne.

e) **Sejm elekcyjny** - każdy kandydat, próbował pozyskać polską szlachtę dla swojej kandydatury. Obce poselstwa przybywały na sejm elekcyjny i przedstawiały „program”, czyli obietnice kandydata, które miał wypełnić po wyborze. **Pacta conventa** – osobiste zobowiązania elekta wobec szlachty. Henryk Walezy obiecywał np., że spłaci długi Zygmunta II Augusta, będzie kształcił polską młodzież we Francji na własny koszt, zbuduje flotę.

Artykuły henrykowskie i pacta conventa zostały włączone do przysięgi koronacyjnej. Jeszcze bardziej uzależniły one króla od sejmu, a działalność polityczna monarchy została poddana kontroli. Po sejmie elekcyjnym odbywała się lekcja. Szlachta głosowała ziemiami.

f) Wolna elekcja odbyła się w kwietniu – maju 1573 r. Szlachta wybrała Henryka Walezego na króla.

g) Bezkrólewie kończył **sejm koronacyjny**, na który przybywał wybrany elekt. W okresie I bezkrólewia sejm koronacyjny odbył się w Krakowie w 1574 r. Elekt musiał zaprzysiąc na nim pacta conventa i artykuły henrykowskie.

2. Rządy pierwszych królów elekcyjnych

a) **HENRYK WALEZJUSZ (1573 – 1574).** Pierwszy król elekcyjny z dynastii Walezjuszy, brat króla Francji Karola IX, król Polski od 1573 r.

- Henryk wygrał elekcję między innymi dzięki swoim paktom konwentom, w których zobowiązał się:
 - ✓ sprowadzić na Bałtyk eskadrę floty francuskiej, jako zabezpieczenie przeciwko carowi,
 - ✓ doprowadzić do przymierza polsko – francuskiego,
 - ✓ podźwignąć Akademię Krakowska i wysłać na własny koszt przedstawicieli polskiej szlachty na studia do Paryża (na Sorbonę),
 - ✓ spłacić długi Zygmunta II Augusta itd.
- Henryk Walezy zapoznał się z Artykułami henrykowskimi i je zaprzysiągł. Mimo to nie zamierzał się do nich stosować i podczas swojego krótkiego panowania starał się wzmocnić pozycję króla. Na wieść o śmierci swego brata, króla Francji, uciekł z kraju w czerwcu 1574 r. by objąć tron francuski jako Henryk III. Starał się połączyć Rzeczpospolitą i Francję unią personalną na co nie zgadzała się polska szlachta. Po roku, w **1575 r. rozpoczęto drugie wielkie bezkrólewie.**

b) **STEFAN BATORY (1576 – 1586).** Książę Siedmiogrodu, król Polski od 1576 r.

- Zasiadł na tronie dzięki poparciu średniej szlachty, która najpierw obwołała królem Annę Jagiellonkę – siostrę Zygmunta II Augusta, a później wybrała dla niej Stefana Batorego na męża. Doszło do podwójnej elekcji. Magnaci najpierw obwołali królem cesarza Maksymiliana

Habsburga, czemu sprzeciwiła się szlachta. Śmierć cesarza zapobiegła wybuchowi wojny domowej.

▪ **Polityka Stefana Batorego**

✓ **problem Gdańska**

Gdańsk opowiedział się podczas elekcji za Maksymilianem Habsburgiem i nie chciał uznać władzy Stefana Batorego. W 1577 r. król rozpoczął oblężenie miasta, które zgodziło się uznać jego władzę w zamian za zniesienie Statutów Karnkowskiego, które ograniczały suwerenność miasta. Oprócz tego Gdańsk zapłacił Batoremu wysoką kontrybucję. (Statuty Karnkowskiego narzucono Gdańskowi w 1570 r. za zabicie marynarzy królewskich. Precyzowały zależność Gdańska od Rzeczypospolitej i precyzowały działalność komór celnych, portów itp.)

✓ **II wojna północna 1577 – 1582 – wojna z Moskwą o Inflanty;**

W 1577 r. car Iwan IV Groźny, wykorzystując zmianę na tronie Rzeczypospolitej, rozpoczął podbój polsko-litewskiej i szwedzkiej części Inflant. Stefan Batory zdawał sobie sprawę, że utrata Inflant będzie miała bardzo ważne konsekwencje ekonomiczne dla Litwy, Białorusi i Prus dlatego całą swoją energię skierował na odzyskanie tego terytorium. Wraz hetmanem wielkim koronnym Janem Zamoyskim królowi udało się przekonać szlachtę by zgodziła się na nadzwyczajne podatki na wojsko. Powstrzymał ekspansję rosyjską i odebrał część Inflant z Dorpatem. Następnie podjął trzy kampanie wojenne, których celem miało być odepchnięcie Rosjan od Bałtyku. Plan przewidywał bezpośrednie uderzenie na Rosję by przeciąć szlaki komunikacyjne między Rosją a Inflantami.

➤ **1579 – kampania połocka** – armia polska zdobyła Połock atakując jednocześnie Smoleńszczyznę i Siewierszczyznę, którą utracił Zygmunt I Stary.

➤ **1580 – kampania wielkołucka** – zdobył twierdzę Wielkie Łuki

➤ **1581 – kampania pskowska** – oblężenie Pskowa; Rosjanom udało się obronić twierdzę.

Wojnę zakończył **rozejm w Jamie Zapolskim (1582)** – Rosjanie mieli opuścić zajęte wcześniej zamki inflanckie, przekazać Rzeczypospolitej ziemię połocką.

Szwedzi w 1583 r. podpisali układ z Rosją zabierając im resztę Inflant z Narwą. W ten sposób w rękach Szwecji znalazła się cała Estonia. **Pozostała część Inflant znalazła się w granicach Rzeczypospolitej.**

▪ **reformy wewnętrzne Stefana Batorego**

✓ utworzono Trybunał Koronny (1578), który stanowił najwyższą instancję sądową. Można się było do niego odwołać od wyroku sądów szlacheckich w sprawach cywilnych i karnych. Sąd sejmowy pod przewodnictwem króla sądził zdrady stanu i przestępstwa urzędników. W 1581 r. – utworzono w Wilnie Trybunał Litewski, na wzór Koronnego;

✓ na sejmie 1578 r. utworzył piechotę wybraniecką – 1 wybraniec z 20 łanów dóbr królewskich miał służyć w armii – liczyła ok. 3 tysiące (piechota);

✓ ustalił podział jazdy na ciężkozbrojną husarię, chorągwie kozackie i jazdę lekką;

✓ 1579 r. – założył Akademii Wileńską;

✓ 1582 r. wprowadził kalendarz gregoriański;

▪ **konflikt Stefana Batorego ze szlachtą** – szlachta obawiała się wzmocnienia pozycji władcy. Sprzeciwiła się również wzrostowi znaczenia kanclerza i hetmana Jana Zamoyskiego, który był prawą ręką króla. Pod koniec panowania doszło do stracenia za zdradę magnata Samuela Zborowskiego. Jego śmierć podzieliła szlachtę. Część z niej uznała, że był to zamach na wolność szlachecką.